

**ИЗМЕРЕНИЯ НА ТЯЛОТО
В ИТАЛИАНСКАТА ЛИТЕРАТУРА НА XX И XXI ВЕК**

Радея Гешева
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

**DIMENSIONS OF THE BODY
IN 20TH AND 21ST-CENTURY ITALIAN LITERATURE**

Radeya Gesheva
St. Kliment Ohridski University of Sofia

20th and 21st-century Italian literature examines the concept of *body* from different perspectives. Its projections take place in literature, influenced by a number of other factors – social environment, habitus, interaction with the political, economic and cultural field. The present study aims to delineate the boundaries of *body*. After tracing the main ideas on this concept, its development will be examined in an attempt to outline its image. The body can be interpreted in terms of its interconnection with geography, identity, power, humanity. The observations will be supported with examples from works by Primo Levi, Carlo Levi, Gianrico Carofiglio, and Michela Murgia.

Key words: Italian literature, body, geography, identity, power

За парадигмата на тялото

Италианският философ и психолог Умберто Галимберти, който е определен често като теоретик на тялото, представя възгледите си за това понятие. Той го дефинира като конструкт (Галимберти 2020: 35). Авторът поставя проблема за тялото в едноименното си изследване. В „Тялото“ (Галимберти 2020) се разглеждат въпросите за понятието в западната история и култура, във феноменологията, в психоанализата, социологията и семиотиката. Основната характеристика, изведена от Умберто Галимберти, е свързана с амбивалентността. Без значение за кой период от развитието на човечеството става въпрос, тялото винаги

е било амбивалентно и гранично понятие. То се намира на границата между природата и културата, като е културно обусловен и определен конструкт. В различни области на човешкото знание тялото се дефинира като *организъм* – например в природните науки; *работна ръка или сила* – в икономическите, *несъзнавано, което да се освободи* – в психоанализата; *запис, списък или регистър със знаци*, които да се предават – в социологическите и семиологичните полета на мисълта (Галимберти 2020: 18).

Широкият спектър от смисли и значения, които се влагат в тялото, могат да бъдат съотнесени и към областта на литературата. Също така следва да се отбележи, че конструктът е сред петдесетте изведени *думи номади* в друго свързано с тази тематика изследване на Галимберти – „Думи номади“ (Галимберти 2018). Така тялото се нарежда в редицата на понятия като другост, антропология, изкуство, философия, свят, народ, политика, символ, време, човек, истина, пътуване, визия. Галимберти извежда петдесет категории, които според него са стабилни, устойчиви във времето и пространството. Италианският философ представя като разказ възникването на мисълта, пътя от земята до небето, позиционирането във вселената и извън нейните предели. В „Думи номади“ Галимберти представя тялото като пространство, в което е

„...вписан сюжетът на предстоящите несгоди и катастрофи на човешката душа“

(Галимберти 2018: 41).

То може да се определи и като „еманация [...] на душата“ (Галимберти 2018: 41). Раните на душата бележат и напастите, бедствията, опасностите, грозящи тялото. Единственият лек, предлаган от Галимберти, също е посочен:

„Не стига само благородството на словото, всички сетива трябва да се мобилизират, за да се премахнат ужасните бичове по тялото“

(Галимберти 2018: 42).

Тялото се очертава като пряко свързан с душата конструкт. То се разглежда като проекция на случващото се с нея. Тялото може да бъде интерпретирано и с оглед на неговото позициониране в пространството и значението, което има. По този начин може да се стигне до още една парадигма на тялото, през която конструктът да се анализира. Според понятийния апарат на Джорджо Агамбен, изведен в „Употребата на телата“ (Агамбен 2014), може да се разгърне визията

за това каква е същината на понятието. Италианският философ прави разграничение между *голо тяло* и *политическо тяло*, като реферира към зададената от Аристотел дистинкция. Древногръцкият философ излага идеята си за опозицията на две форми на човешкото съществуване, които нарича *живот*. В „Политика“ (Аристотел 1995) той обособява две негови разновидности. Едната може да бъде наречена *гол живот*, включващ биологическото, редуцирано съществуване на това човек да е жив. Тази форма представлява съществуване заради самото съществуване, без определена цел или мисия. Втората разновидност може да бъде наречена *политически живот* – вписване в полиса, в социума, по-важен дори от семейството, възможност за изказване на гласна позиция, свързване с по-висши ценности и идеали – политически, общностни, духовни. Агамбен, който се основава на възгледите на Аристотел, като се опитва да надгради изведените от древногръцкия философ понятия, се фокусира върху употребата на телата. Потенциалността за разгръщане на тялото може да бъде проследена и с оглед на живота, който води. Той е гол, когато няма определена цел, задача, мисия. А може да бъде и политически окачествен, висш, когато и тялото има или развие определени намерения и следва даден проект за (себе)реализация. В този случай може да се изведе още един описващ конструкта щрих. Тялото може да се интерпретира и като инструмент, изпълняващ определена роля и притежаващ специфични функции. Тезата на настоящото изследване е, че тялото е комплексно понятие, място, пространство, поле, в което се представят или изразяват определени тенденции или нагласи на обществото или за обществото. Но в определени ситуации конструктът може да бъде инструмент, повлиян от политическите доминантни властови императиви или пък от заобикалящата го среда. Настоящият анализ прави опит да обговори тялото, като илюстрира неговата перформативност в различни литературни ситуации. Това може да се случи с помощта на примери от избрани литературни произведения на италиански автори от XX и XXI век. Изследователският въпрос, на който се търси отговор, е до каква степен измеренията на тялото се повлияват от географското положение, обществото, доминантния властови императив.

За тялото през XX век

Северно – южно тяло

Италианският писател Карло Леви поставя водещия въпрос за ролята на географския топос в живота и развитието на човек. Романът „Христос се спря в Еболи“ (1945) представя участието на *северното тяло* – по-точно на биографичното за автора, когато се сблъсква с *южното*. Д-р Карло Леви е интерниран в градчето Грасано, намиращо се в Южна Италия. Там той се изправя пред редица контрасти в мисленето и начина на живот на италианските южняци, които му правят впечатление. Пристигането му е събитие за местните хора. Южните тела са жителите на една от най-бедните области – Базиликата, неразвити, с консервативни и суеверни разбирания за живота, особено в началото и в средата на XX век. Така *северното тяло*, което е съзряло в условията на прогреса на икономически и духовен подем, е принудено да съжителства с *южните тела*, потънали в невежество, суеверие, ретроградност. Твърдението на Карло Леви е, че мястото сякаш е забравено от Бога. Неслучайно авторът избира и това заглавие – „Христос се спря в Еболи“ прави препратка към градчето, което се намира малко по-далеч от Галиано. На страниците на романа може да бъде открито и още една опозиция: *човешко – божествено тяло*. Често в католическа Италия се говори за ролята на религията, на църквата, респективно – на Бога, в живота на хората. Тезата на Карло Леви е, че има и места, които въпреки ролята и мястото на католицизма остават далечни на проповядваните от него ценности. Авторът поставя акцент и върху религията на държавата, която е отказ от всичко човешко, дори изоставяне и смърт. И тук се откроява още една опозиция: *човешко – политическо тяло*. В духа на зададения от Аристотел контраст, обговорен и надграден от Агамбен, телата и при Карло Леви спадат към една от двете разновидности. Но при италианския писател *политическото тяло* не е с положителна конотация на човека, стремящ се към висш живот, в полза за обществото, който изповядва духовни ценности. Държавата е с негативна конотация. Карло Леви твърди:

Държавата, каквото и да беше тя, беше „ония в Рим“, а естествено, „ония“ не желаеха селяните да живеят като хора. И така на света съществуваха градушката, маларията и държавата. Това бяха неизбежни злини, които винаги са съществували и щяха да съществуват.

(Леви 1965: 65)

Политическото тяло сякаш е на светлинни години от човешкото. С черни краски се обагрят описанието за държавата, която е:

...дори по-далечна от небето и нанася само вреда, защото е винаги на страната на другите.

(Леви 1965: 65)

В същото време човешкото се свързва с присъщите характеристики на хуманността, без значение дали става дума за *северното*, или за *южното* тяло. Те контрастират отявлено на политическото – доминантния властови императив, който може да бъде в лицето на господстващия католицизъм – църквата, или пък на държавата, все спадаци към категорията на политическото тяло.

Човешко – нечовешко тяло

Наблюденията относно обособената опозиция могат да продължат и да се обогатят с помощта на още един италиански автор от ХХ век. Химик по професия и писател по призвание, Примо Леви е сред авторите, които поставят въпроса за тялото в творчеството си. В романа „Нима това е човек“ (1947) може да се открие ролята на човешкото в опозиция на нечовешкото. Описаните ужаси от Втората световна война и концентрационните лагери загатват за желание от обществото да бъдат обсъдени проблеми, свързани с отношенията между хората. В контекста на настоящото изследване може да се *твърди*, че става дума за противопоставяне на тела, идеи, нагласи, възгледи. *Човешкото тяло* – и като отделна единица, и като колективно цяло на всички затворници в лагера – е подложено на голямо изпитание. То прави опити да се съхрани на фона на *нечовешкото*, представително за доминантния властови императив. В тези условия хората се делят на две категории. Леви ги описва по следния начин:

...роби и господари; страхът движеше едните, а омразата – другите, трета сила нямаше. Всички бяха наши врагове или съперници.

(Леви 1995: 41)

Така се очертават противоположните и взаимно изключващите се понятия. От едната страна стои човешкото тяло, тялото роб, а от другата – това на тялото господар, за което споменава и Аристотел в „Политика“ (Аристотел 1995). Първото се отличава със страх. Второто се характеризира с омраза. Описанията на телата чрез афектите

прави по-красноречиво описанието на опозициите. По този начин човешкото се противопоставя на човекоподобното.

Според Умберто Галимберти идентичността е ключова категория при описанието на човешкото същество. Тя е и една от петдесетте думи номади, изведени от италианския философ, които бродят в хронотопа, разбиран по следния начин според определението на Бахтин:

В литературнохудожествения хронотоп белезите на пространството и времето се сливат в едно осмислено конкретно цяло. Времето тук се съгъства, уплътнява се, става художествено зримо; а пространството се интензифицира, включва се в движението на времето, на сюжета, на историята.

(Бахтин 1983: 271 – 272)

Тези термини – номади, своеобразни „чергари“ или „скитници“, следва да бъдат интерпретирани във взаимовръзка едни спрямо други. Така тялото се определя и с оглед на понятия, свързани с човека. Отново според Галимберти той се отличава с характеристики като прогнозиране или проектиране (Галимберти 2018: 211). Мисълта за бъдещето е белег за *човешкото*, като опозиция на *нечовешкото* – *политическото*, което се е опитвало да търси „общото благо“ (Галимберти 2018: 149), но трябва да се стреми към ограничаване и контролиране на свободите и гарантиране на сигурността. Точно както се предлага и от Николо Макиавели във „Владетелят“, посочен от Галимберти (Галимберти 2018: 151).

След очертаването на границите на човешкото и нечовешкото следва да се установи какви са характеристиките на тези категории. Първата реферира към идентичността, която условно може да бъде разделена на вътрешна – усещането, което имаме за себе си, и външна – формираната от обществото. Галимберти посочва, че водещи в този случай са взаимоотношенията ни с другите. Те помагат и допринасят за изграждането на образ, който може да бъде „подражание, идентификация, проекция на заобикалящите ни“, или с други думи – спомагат за формирането на идентичността (Галимберти 2018: 46). По този начин човек може да възприеме определени ценности или да ги отхвърли. По пътя на изграждането на собствената идентичност тялото се сблъсква с редица предизвикателства – особено поради факта, че „всеки от нас е множество, съвкупност“ (Галимберти 2018: 85). В същото време се появява и нечовешкото. То има редица форми на изява. Може да бъде свързано с антитезата на човешкото тяло, а е възможно

да бъде асоциирано и с липсата на хуманност, идентичност, с наличието на политически аспекти в съществуването.

Поради тази причина в опита да се очертае образът на тялото, може да се стигне до извода, че то е трансформиращо се понятие, което се повлиява от взаимоотношенията с другите. Връзката с тях води и до изграждане на положителен или отрицателен образ. Той се формира на базата на личното себеусещане, но и под влиянието на средата, която тласка към споменатите вече подражание, идентификация, проекция. Неслучайно един от водещите дебати във философски, литературен, социологически план е свързан с преминаването на човека от единичен елемент в общо цяло, или метаморфозата на тялото от индивидуално в колективно (Галеоти 1988; Ферони 2021; Ферони 2021а; Де Мучи, Фалоко 2023). Тази тематика се поставя и анализира и от много автори в произведенията им, публикувани през ХХІ век.

За тялото през ХХІ век

Микротяло – макротяло. Минало тяло – настоящо тяло

С творбите си италианският романист, бивш магистрат и политик Джанрико Карофилио задава въпроси, свързани с *микросвета* на малкия човек и *макросвета* на голямото заобикалящо и необятно пространство. И в романа „Миналото е чужда земя“ (Карофилио 2004), и в „Нито тук, нито другаде. Една нощ в Бари“ (Карофилио 2008), и в „Нощни минавачи“ (Карофилио 2019) се представя животът на обикновените хора. Съответно според изведените в изследването категории се описва *човешкото тяло*, което се откроява на фона на голямото градско поглъщащо пространство – респективно *нечовешкото тяло*. В романа „Миналото е чужда земя“, определян като ноар, действието се развива в град Бари, разтърсен от поредица от изнасилвания и други прояви и актове на насилие. *Микротялото* на Джорджо Чиприани се превръща от прилежен студент по право в умел закононарушител, който се замесва в хазартни и други престъпления. В един момент, след като е осъзнало грешките си, тялото на малкия човек се опитва да се противопостави на *макротялото* на властта, на доминиращата държавна машина. Това става възможно едва след години, през които Джорджо е осмислил стореното и се превръща в отличен магистрат. Заглавието прави препратка и към още нещо – *миналото тяло* винаги оказва влияние върху *настоящото*. Сегашното е неизменно свързано с това, което се е случило преди. Твърдението може да се съотнесе и към телата. Както твърди Паба:

Разходката е да преминеш през пространство, да взаимодействаш на базата на комуникацията, да срещнеш палимпсест от култури (...). Да се разходиш е да прочетеш съвременния свят, като никога не забравяш, че говориш със стария.

(Паба 1998: 50)

Особено ясен се откроява светът като опозиция на телата в „Нощни минувачи“. В този своеобразен алманах от ежедневни случки животът се представя през призмата на различни тела. Така в историята, озаглавена „Четвъртата власт“, едно момче бие друго с вестник, във „Важни клечки“ се предлага определение за разновидностите на мързела:

Мързелът, не само моралният, води до корупция. В същото време той може да помогне и за сразяването ѝ.

(Карофилио 2019: 84)

„Нощни минувачи“ допълва портрета на *микротялото* – представено като „добро“, което е: „приятелски настроено, вежливо, подхожда с разбиране, дори с емпатия“ (Карофилио 2019: 125) или „лошо“, описано като „много агресивно, използващо вербално насилие, заплашващо и надменно, за да събуди враждебност, страх и потребност от защита“ (Карофилио 2019: 125). Обогатява се и образът на *макротялото* на града, в който се случват „сходни истории, почти еднакви, в десетки версии, в десетки градове“ (Карофилио 2019: 19).

Детско – юношеско – зряло тяло

В „Нито тук, нито другаде. Една нощ в Бари“ отново основен персонаж е градът. Темите, върху които Карофилио акцентира, са свързани с детското, юношеското и зрялото тяло. Възрастта е много важна категория за италианския писател. Той предлага на читателите историята на трима състуденти, които се срещат след двадесет години. През тяхната призма се представя и историята на града, превратностиите и промените, през които е преминал. Разходката из Бари, която понякога е целенасочена, а в други случаи е просто скитане и бродене из улиците, се превръща в своеобразно пътуване на паметта. Така може да се открие още една опозиция: *човешко – нечовешко*, но не в смисъла, вложен от Примо Леви. При Джанрико Карофилио сякаш градът е добил човешки облик и е оживял пред очите на своите жители. *Макротялото* е градското, което поглъща *микротялото* на жителите на Бари, дори и само разхождащи се в него.

Живо – мъртво тяло

Сардинската писателка Микела Мурджа поставя въпроса за *живото* и *мъртвото тяло* в романа си „Акабадора“ (2009). Действието в творбата се развива в Сардиния, където през петдесетте години на ХХ век още съществува професията на евтаназатор. Две са водещите дейности за жените тогава, разбира се, след обработването на земята и грижата за семейството. Първата професия е свързана с акушерството. *Тялото на акушерката* може да се асоциира с живота, новото начало и надеждата. То се опитва да помага на останалите живи тела. Така тялото е:

изгубило килограми и тонус, но структурата беше силна и волята му не изглеждаше по-малко.

(Мурджа 2011: 80)

Втората професия, която често се практикувала от жените, е тази на *евтаназаторката*, или акабадора. Това е заниманието на жени в Сардиния, облечени в черно, носели със себе си чук, често направен от маслиново дърво, за да убиват страдащите, болните, лежащите на смъртен одър. По-късно, както се случва и в романа, започват да използват подръчни средства – възглавници или други предмети от бита, за да облекчат болките на страдащите. При траура авторката прави наблюдения относно съпътстващите смъртта емоции. Мъртвото тяло, или тялото-на-смъртен-одър, чувства „тежестта (...) върху себе си като мокра пелерина“ (Мурджа 2011: 90), а по-късно живото тяло изпитва горчивата тъга от това, че човек вече е „мъртъв за всички възможности“ (Мурджа 2011: 92).

По този начин и Микела Мурджа се вписва в тази вълна от писатели, които представят тялото като граничен конструкт. От едната страна стои живото и жизненото. От другата страна се намира умиращото и мъртвото. Писателката представя вижданията си за контрастите в обществото, което винаги се стреми да оцелее, и в други свои произведения. Например в „Аве Мария. И църквата сътвори жената“ (2011) се разширява палитрата от опозиции на представените тела с *женско – мъжко, християнско – нехристиянско, светско – духовно, религиозно – атеистично*.

В заключение може да се обобщи, че тялото е комплексен конструкт, който се опитва по опростен начин да покаже многопластовите аспекти на обществото. За Карло Леви то се свързва с географското измерение и се дели на северно и южно. За Примо Леви тялото може

да бъде човешко или нечовешко. Според Джанрико Карофилио съществуват модуси на телесността, които свързват миналото с настоящето, детството – с юношеството и зрелостта, човешкото – с нечовешкото, интерпретирано като пространството, в което се живее. И за Микела Мурджа са водещи тези опозиции. С творбите си сардинската писателка въвежда в своеобразна класификация на телата и темата за живото и мъртвото. Проблематиките, които тя обговаря с творчеството си, започват от базисните опозиции на тялото: *женско – мъжко*, през водещите контрасти за човечеството от гледна точка на религията – *религиозно – атеистично*, до фундаменталното разграничение на житейското човешко от извисеното духовно (високо – ниско). Всички изведени творби при посочените автори допринасят за проследяването на измеренията на тялото през XX и XXI век. Въз основа на направените наблюдения, подкрепени с примери, се стига до обобщението, че конструктът безспорно е в контакт и взаимодейства активно с останалите компоненти на италианското общество – другите, роднини, съседни, приятели или неприятели, при формирането на идентичността си, с църквата и властта или държавата – доминантния императив, който до голяма степен определя режима на поведение и действие в описаните литературни и нелитературни ситуации. По този начин се очертава и хоризонт за бъдещи изследвания при различни автори, представителни за XX и XXI век, които ще обогатят палитрата от разновидности в класификацията на телата.

ЛИТЕРАТУРА

- Агамбен 2014:** Agamben, G. *L'uso dei corpi*. Vicenza: Neri Pozza, 2014.
- Аристотел 1995:** Аристотел. *Политика*. [Aristotel. Politika.] Превод: Анастас Герджиков. София: Отворено общество, 1995.
- Бахтин 1983:** Бахтин, М. *Въпроси на литературата и естетиката*. [Bahtin, M. Vaprosi na literaturata i estetikata.] София: Наука и изкуство, 1983.
- Галеоти 1988:** Galleotti, A. E. *Individuale e collettivo*. Milano: Franco Angeli, 1988.
- Галимберти 2018:** Galimberti, U. *Parole nomadi*. Milano: Feltrinelli, 2018.
- Галимберти 2020:** Galimberti, U. *Il corpo*. Milano: Feltrinelli, 2020.
- Де Мучи, Фалоко 2023:** De Mucci, R., Falocco, S. *Individuale e collettivo, Introduzione alle teorie sociologiche*. Soveria Mannelli: Rubbettino, 2023.

- Карофильо 2004:** Carofiglio, G. *Il passato è una terra straniera*. Milano: Rizzoli, 2004.
- Карофильо 2008:** Carofiglio, G. *Né qui, né altrove*. Bari: Laterza, 2008.
- Карофильо 2019:** Carofiglio, G. *Passeggeri notturni*. Torino: Giulio Einaudi, 2019.
- Леви 1965:** Леви, К. *Христос се спря в Еболи*. [Levi, K. Hristos se sprya v Eboli.] Превод: Мария Касърва. София: Отечествен фронт, 1965.
- Леви 1995:** Леви, П. *Нима това е човек*. [Levi, P. Nima tova e chovek.] Превод: Божан Христов. София: Ангелинов и партньори, 1995.
- Мурджа 2011:** Мурджа, М. *Акабадора*. [Murdzha, M. Akabadora.] Превод: Райна Кастолди. София: Ентусиаст, 2011.
- Мурджа 2011а:** Murgia, M. *Ave Maria. E la chiesa inventò la donna*. Torino: Giulio Einaudi, 2011.
- Паба 1998:** Paba, G. *Luoghi comuni. La città come laboratorio di progetti*. Milano: Franco Angeli, 1998.
- Ферони 2004:** Ferroni, G. *Storia della letteratura italiana. Il Novecento*. Torino: Giulio Einaudi, 2004.
- Ферони 2021:** Ferroni, G. *Storia della letteratura italiana. Dall'Ottocento al Novecento*. Torino: Giulio Einaudi, 2021.
- Ферони 2021а:** Ferroni, G. *Storia della letteratura italiana. Il Novecento e il nuovo millennio*. Torino: Giulio Einaudi, 2021.